

УДК 821.161.3-93
ББК 84(4Бел)-44
З-11

Серыя заснавана ў 1965 годзе
Распрацоўка, мастацка-тэхнічнае афармленне серыі выдавецтва
«Мастацкая літаратура», 2009 г.
Дызайн А.І. Царова

Для сярэдняга школьнага ўзросту

*Выпуск выдання ажыццёўлены
па заказу і пры фінансавай падтрымцы
Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь*

З павагай да зямлі і да людзей... : зборнік твораў
З-11 беларускіх пісьменнікаў : для сярэд. шк. узросту. —
Мінск : Беларусь, 2011. — 351 с. — (Школьная біблія-
тэка).

ISBN 978-985-01-0905-7.

У кнігу ўвайшлі творы беларускіх пісьменнікаў М. Зарэмбы, А. Ма-
сарэнкі, А. Пальчэўскага, прысвечаныя адносінам чалавека да роднай
прыроды, да навакольнага асяроддзя. Творы ўключаны ў праграму па
беларускай літаратуры для агульнаадукацыйных устаноў.

Рэкамендуецца навучэнцам агульнаадукацыйных устаноў для па-
закласнага чытання.

УДК 821.161.3-93
ББК 84(4Бел)-44

ISBN 978-985-01-0905-7

© Афармленне. РУП «Выдавецтва
«Беларусь», 2011

Міхась Зарэмба

ДЗЕНЬ МАГНІТНАЙ БУРЫ

Аповесць

— Тата, я баюся цябе... Чаму ты такі? — Вера прашаптала ціха-ціха. У вачах зашчымела, нібы ад дыму. Яна спынілася каля кушэткі, на якой ніцма ляжаў бацька: у пінжаку, штанах і чаравіках.

Ён прыйшоў дадому апоўначы, шумеў, лаяўся на маці. Праз тонкую дашчаную перагародку, абклееную зялёнымі ў кветках шпалерамі, Вера, прачнуўшыся, чула яго грубы, сярдзіты голас:

— Хопіць мяне вучыць! Хо-о-о-піць!

— Што ты сабе думаш, Павел? Паглядзі на сябе, да чаго ты дакаціўся... Пашкадаваў бы дзяцей, — голас маці быў разгублены і распачны. — Яны ж так пакутуюць.

— Што дзеці? Што дзеці? А хто мяне пашкадуе?! — закрычаў бацька.

Вера з галавой нырнула пад коўдру, каб не чуць гэтай пякучай, да слёз, размовы. Не першы ж раз! І ўчора, і пазаўчора, і год назад... Хоць на вуліцу не выходзь. Уся вёска ведае пра іх бяду і спачувае ім. Толькі што ад гэтых спачуван-

няў? Хіба яны абагрэюць, нешта перайначаць? Нават участковы міліцыянер прыходзіў, пісаў нейкую паперу, гразіўся адправіць бацьку на казённыя харчы. Але той бажыўся, каяўся, абяцаў узяцца за розум... І не браўся...

Ён і Веры абяцаў, казаў, што гэта яго апошняя «гастроль», што ён сам сябе ўзненавідзеў і гатовы пакончыць з гнюсным мінулым.

— Разумееш, дачушка, гэта ж як балота... Ступіў у багну нагой і выбрацца назад не можаш... Яна зацягвае і зацягвае... Вось і твой бацька, Верачка, апынуўся па вушы ў брыдоце. А як вызваліцца? Як?!

«Няўжо нельга адолець гэтую хваробу?» — думала Вера, ўзіраючыся ў бацькаву спіну, быццам чакаючы, што ён нарэшце прачнецца, страсяне сваёй кудлатай галавой, вінавата ўсміхнецца і скажа: «Усё, праспаўся, нібы ў другі раз нарадзіўся... Даруй, дачушка...»

Але тут пачуўся ціхі голас за дзвярыма, што вялі з прыходай у спальню. Дзяўчынка падышла да стала, які стаяў каля акна, паставіла на яго гліняную міску з кіслым малаком і паспяшалася ў спальню.

Паўлік ужо сядзеў на ложку за тонкай драўлянай загародкай і збіраўся румзаць.

— Ну, чаго-чаго! Я ж тут, не трэба... Выспаўся? Давай на стульчыку пасядзім.

— Ве... ве... — паспрабаваў сказаць Паўлік — круглатвары хлапчук.

— Добра-добра, — Вера падхапіла брата пад пахі, падняла над білам ложка і злёгка гушкнула:

— Ух ты, карапуз!

Пакуль Паўлік сядзеў на плеченым стульчыку, пад якім стаяў начны гаршчок, Вера пераслала братаў ложак, падбіла падушку, агледзелася. Потым адгарнула на акне фіранку, вызірнула на двор, які зацяняў высокі, разгалісты клён. Але нічога, што магло б яе прыспешыць, не заўважыла.

— Мама хутка з фермы прыйдзе, — сказала, прысеўшы перад Паўлікам на кукішкі. — А мы з табой зараз паснедаем, наліснікі са смятанай...

— Ням-ням, — радасна загудзеў Паўлік і аж заёрзаў на стульчыку.

— Чакай-чакай... І малачка пап'ём. Толькі калі ўжо навучышся гаварыць, гультай ты?

Сказала і спахмурнела: Паўліку ўжо чацвёрты год, а ён ніводнага слова правільна не можа вымавіць і хадзіць яшчэ не ўмее без падтрымкі. Што з ім? І ўрачам паказвалі (аж у Мінск вазілі), і вадку ў бабкі-знахаркі бралі. Не памагае... Такі здаровы хлопчык, круглы, ружовашчокі, а ножкі быццам з пластыліну — не слухаюцца.

— Гэта з перапуду, — сказала бабка, якую аднекуль здалёку прывозілі да Паўліка.

Знахарка дастала са сваёй торбачкі бутэльку з вадой, штосьці пашаптала над ёй. Потым папрасіла ножніцы, састрыгла з Паўлікавай галавы пасмачку валасоў, перавязала іх кужэльнай ніткай. Зноў пашаптала, пафукала і са словамі «згінь, згінь...» закружыла па хаце.

Вера назірала за бабкай, захінуўшыся за шырокае лісце фікуса, што стаяў у кутку, і адчувала, як ёю паволі авалодваў страх. Быццам у чаканні нядобрага. Вунь і ў маці выгляд нейкі разгублены, нават баязлівы.

Шаптуха — сухенькая, уся ў чорным — раптам спынілася каля Веры і сказала:

— Братавы валасы занясеш на могілкі. Пойдзеш апоўначы, адна. Станеш пасярод могілак тварам на ўсход і правай рукой праз левае плячо кінеш валасы за спіну. І скажаш тры разы: «Злітуйся, Божа!» Тры разы... Нічога не зблытай.

— Можа, я занясу? — асцярожна спытала маці.

— Нельга, даражэнькая, нельга! Вы ўжо і так бога ўгнавілі. Цяпер хай дзеці вашу віну выкупляюць. Яны яшчэ бязгрэшныя...

Вера так і знямела: ноччу на могілкі?! Ды як жа туды ісці? Адной, у цемры, сярод крыжоў і магільных пліт... Яна і днём стараецца абыходзіць іх далей. Мусіць, пасля той даўняй (мінула гады тры) пагалоскі, калі нейкія злыдні раскапалі магілу дзевятнаццацігадовай Алесі Загорскай — дачкі млынара, якая разбілася на матацыкле разам са сваім жаніхом за

тыдзень да вяселля. Алесю пахавалі ў фаце і вясельнай сукенцы, з заручальным пярсцёнкам і іншымі каштоўнымі падарункамі. А праз тыдзень злыдні залезлі ў труну і выкралі залатыя рэчы...

І вось цяпер Алесіна душа (пра гэта ў вёсцы гавораць у поўны голас) начаі ходзіць па могілках, вартуе, каб злодзеі не раскапалі яшчэ чыю-небудзь магілу.

«Высокая, стройная, з вачамі, як светлячкі, у белай фаце...»

Праз пяць дзён, так сказала знахарка, Вера панесла пасмачку Паўлікавых валасоў на могілкі. Маці хацела правесці яе хоць да могілкавай агароджы, але Вера запырэчыла:

— Пайдзі адна, як раіла бабка. Каб толькі дапамагло Паўліку. За мяне не бойся...

Была ціхая цёмная ноч, і неба аж мігцела мірыядамі далёкіх зорак. Такі неабсяжны, таямнічы сусвет.

«Адкуль яны свецяць? І дзе ён, край свету? — Вера не ўпершыню задумвалася, а цяпер, па дарозе на могілкі, гэтыя думкі мелі нейкі асаблівы, нават магічны сэнс. — І няўжо Паўлікава збавенне прыляціць адтуль, з бязмежнай вышыні, якую нават нельга ўявіць?»

Вера падыходзіла да могілак усё бліжэй і бліжэй, а ногі, здавалася, вось-вось здранцвеюць, стануць — і ні з месца. У цемры ўжо праступалі абрысы бяроз і соснаў, што ўзвышаліся за нізкай драўлянай агароджай над каменнымі і гранітнымі помнікамі.

«Не бойся, не бойся, — яна шаптала гэтыя два словы як заклінанне. — Ты ідзеш, каб выратаваць Паўліка ад чараў нячыстай сілы. Толькі ты, толькі ты... Алеся цябе не пакрыўдзіць...»

Калі Вера апынулася каля ўвахода на могілкі, раптам цішыня трэснула ад нейкіх аглушальных гукаў, быццам у жалезную бочку сыпанулі каменне. Дзяўчынка аж прысела, ледзьве не выпусціўшы з правай рукі пасмачку Паўлікавых валасоў. Дзіўныя гукі адразу ж сціхлі, як і пачуліся. І зноў наступіла глухая вусцішнасьць...

Як Вера прабегла да сярэдзіны могілак, як спынілася тварам на ўсход (толькі ці правільна вызначыла ўсход у цемры?),

як кінула правай рукой праз левае плячо Паўлікавы валасы і тройчы прашаптала: «Злітуйся, Божа!» — яна не помніць. Усё адбывалася ў нейкім паўзабыцці: бегла назад па вузкім праходзе паміж магіл, за нешта зачэпілася, упала, балюча ўдарыўшы голыя калені, хуценька паднялася, бо якраз у гэта імгненне белая здань мільганула за высокім помнікам...

І як жа Вера ўзрадавалася, калі за могілкавай агароджай сутыкнулася са сваёй маці! Кінулася ёй на рукі і заплакала наўзрыд і закалацілася ўся, быццам у ліхаманцы:

— Алесья! Я бачыла Алесью!

— Ну, што ты, дачушка, ну што ты? Супакойся! Табе здалося, нідзе нікога няма. Я з табой, не бойся...

Вера трызніла ўсю ноч, ускрыквала, плакала ў сне. Раніцой выклікалі ўрача. Урач доўга выслухоўваў дзяўчынку, распытваў, але пра начны візіт на могілкі яму не расказаў. Ён прызнаў глыбокае нервовае ўзрушэнне, выпісаў лекі.

Вера цэлы тыдзень не выходзіла на вуліцу, у яе трывожных снах іншы раз з'яўлялася Алесья... Маўклівая, самотная... Вера нікому не расказвала пра свае сны, нават маці. Непакоілі яе і тыя таямнічыя гукі, што так уразілі там, на начных могілках. І толькі праз тыдзень, калі яна пасля хваробы выйшла на вуліцу і ішла паўз могілак, яна раптам зразумела ўсё. І вельмі абрадавалася сваёй адгадцы.

Пасярод могілак стаяла велізарная сасна, а на самай яе макушцы вось ужо каторы год жылі буслы, змайстраваўшы прасторнае гняздо. І тады, ноччу, Веру напалохаў бусліны клікат, такі нечаканы і патаемны, нібы голас з іншага свету.

Пасля Верынага начнога візіту на могілкі мінула амаль год, але Паўлік па-ранейшаму не ўмеў хадзіць і гаварыць. Бабчына варажба не спраўдзілася, не дапамог і «фокус» з Паўлікавымі валасамі...

«А можа, я зрабіла што-небудзь не так? — сумнявалася Вера. — Можа, тварам стаяла не на ўсход?» Дзяўчынка шкадавала свайго браціка, аддавала яму ўвесь свой вольны час, забаўляла, вучыла гаварыць і хадзіць. Толькі Паўлік працягваў зацята гугнявіць розныя там «ве-ве», «да-да», «пі-пі», «м-м»... А ў яго ножках чамусьці не з'яўлялася моц. Як пракляцце, як непазбежнасць горкага лёсу...

— І чым я ўгнавіла бога? — уздыхала маці.

Гэта яшчэ больш прыгнятала Веру, прымушала яе непакоіцца, перажываць. Яна разумела, што маці хвалюецца не толькі за Паўліка, што бацькава хвароба ёй таксама прыносіць пакуты. Ва ўсім — невядомасць. Як і Паўлікава няўменне гаварыць, як бацькава ачмурэнне, як чуткі пра Алесю...

Вера карміла Паўліка наліснікамі са смятанай і ўсё пазірала ў акно: ці хутка вернецца маці з фермы? А тут яшчэ Сярожка забавіўся каля ракі. Пайшоў на рыбалку раным-рана і быццам у лесе заблудзіўся. Ды яго ад ракі і за вушы не адцягнеш. Верын адзінаццацігадовы брат Сярожка — заядлы рыбак. Гэта ўжо факт! Вось толькі б ён не напаткаў Боўдзілу — з ім лепш не сустракацца. Прыдурак з прыдуркаў. І помслівы — такія міма не пройдуць, усё прыпомняць. І на слабейшым адыграюцца...

Учора надвячоркам Вера ўбачыла каля пясчанага кар'ера Боўдзілу. Ён якраз падбіраўся да гнёздаў беражанак, што густа абляпілі круты бераг кар'ера.

Здалёк жоўты абрыў (адсюль бралі пясок некалькі гадоў назад на будаўніцтва дарогі да райцэнтра) быў падобны на агромністую мішэнь, да якой прыстраляліся з буйнакалібернага кулямёта. Чорныя дзіркі на жоўтым фоне.

Іх было вельмі шмат. І адкуль толькі з'явіліся гэтыя жвавія, крыклівыя птушкі? Здаецца, раней яны не гняздзіліся ў тутэйшых мясцінах. Ці, можа, Вера не заўважала іх? Вось жа нагледзелі кар'ер, аблюбавалі сабе такое дзівотнае месцажыхарства ў норах. І жывуць!

Вера пачула трывожны, нават адчайны крык беражанак і зразумела, што ім пагражае небяспека. Дзяўчынка пабегла праз густы арэшнік на птушыны гвалт (яна вярталася дадому з фермы па вузкай палявой дарозе) і выскачыла проста да кар'ера.

Боўдзіла ляжаў жыватом на краі абрыву і раскопваў рукамі гняздо беражанкі.

— Ты што?! — крыкнула Вера. — Зараз жа перастань!

Ён зверавата азірнуўся на яе і зноў схіліўся над абрывам.

— Я каму сказала? Чуеш? У міліцыю зноў захацеў? Забыўся, за старое ўзяўся?!

Вера ўбачыла ля сваіх ног доўгі, як вудзільна, арэжавы кій. Яна схапіла кій і з апантанай рашучасцю падступіла да Боўдзілы:

— Падымайся! Лічу да пяці...

Востры канец кія апусціўся на яго спіну, абцягнутую занашанай сіняй футболкай.

— Адзін, два, тры...

Круглая, як качан, галава з ускудлачанымі рудымі валасамі тарганулася ўверх, быццам адганяючы надакучлівага авадня, а босыя ногі з чорнымі, парэпанымі пяткамі злосна ўдарылі па сухой траве, аж закурэўся шэры пыл.

Яна не паспела вымавіць «чатыры», як ён ускочыў з зямлі, нібы яго ўджаліла пчала. Выгляд у Боўдзілы быў страшны: па запыленым твары спаўзалі брудныя кроплі поту, шырокі рот з тоўстымі губамі выскаліўся вострымі зубамі, а ў вачах, выцвілых і пукатых, гарэла амаль што шалёнасць.

— Па-ла, задушу, па-ла!.. Заглызу, затапчу! Ды я, ды я...

Ён раз'ятрана гундосіў і паволі набліжаўся да Веры, касалячы свае босыя, брудныя ногі. Яна адступіла на некалькі крокаў назад, наставіўшы прама перад сабой арэжавы кій.

— Асцярожна, Абабурка, асцярожна... Ты ж мяне ведаеш, не гарачыся...

— Па-ла, лызая, задушу!

— Не трэба так злавацца, давай па-добраму. Хіба беражанкі цябе чапалі? Яны ж у сваіх норах жывуць і табе не перашкаджаюць, — Вера адступіла яшчэ на два крокі, бо ён, хоць і не вельмі ўпэўнена, ішоў да яе. — Спакойна, ці даўно ў міліцыі быў?

— А табе, па-ла, што тлэба? — са смакам сплюнуў Боўдзіла. — Чаго за мной віжуеш? Міліцыяй палохаеш...

— Я не віжучу і не страшу. Я міма ішла і пачула птушыны крык. Няўжо ў цябе няма лігасці? Такіх маленькіх птушчак крыўдзіш, здзекуешся...

Разважлівы Верын голас неяк падзейнічаў на Боўдзілу, супакоіў, прымусіў спыніцца.

— Замоўкні, лызая, ведаеш, я бачыў цябе ў белых тапачках... І ўсіх тваіх птушчак-кузюлачак. Палы, — зноў вызверыўся Боўдзіла.

Ён усё ж пабойваўся яе, хаця быў на два гады старэйшы і меў запальчывы нораў. Ды што нораў?! Боўдзіла ў свае пятнаццаць гадоў такое вытвараў, такія конікі выкідваў — жах адзін! У вёсцы Луг пра Сеньку казалі, што ў яго не ўсе дома, што ён урадзіўся ў Абабуркаў нейкім занадта злым...

Урадзіўся, а можа, вырадзіўся? Ды хіба нармальны чалавек будзе дуплы з птушынымі гнёздамі заліваць саляркай і потым падпальваць іх? А то падбіў з рагаткі маладзенькага шпака і засмажыў яго жывым на вогнішчы для свайго ката Мурлыкі... І няма ва ўсёй акрузе больш лютага ворага ў птушак і маленькіх звяркоў, чым Сенька Абабурка. І вядзе з ім зацятую вайну Вера Ластаўка, квояля дзяўчынка з вогненна-рыжымі валасамі. Вяснушкі густа абляпілі яе твар і рукі, быццам хто абпырсаў светла-карычневай фарбай.

— Лыжы, лыжы сеў на лыжы і паехаў ваяваць. Длаўся, длаўся, аж услаўся. І прыйшлося адступаць, — раптам дзікім фальцэтам, картавячы літару «р», праспяваў Боўдзіла, падскокваючы на адным месцы, нібы пякло вуголле ў голыя пяткі.

І пабег прэч, смешна касалапячы, па сцежцы, міма кар'ера, над якім па-ранейшаму з трывожным крыкам кружылі беражанкі. Такія маленькія, шустрыя, з шэрымі грудкамі, доўгімі чорнымі крыльцамі і кароткімі, нібы падрэзанымі, хвосцікамі. Уніз — уверх, крутыя віражы, імклівыя атакі на нябачнага ворага. І зноў — вышыня, зноў — неба.

Прыпомніла Вера ўчарашнюю сутычку і адразу ж устрыжылася: «Дзе Сярожка? Можа, на Боўдзілу нарваўся?»

Але ж з дому пакуль не адлучышся: маці яшчэ на ферме. А дома патрэбна пільнае вока: і за Паўлікам, і за бацькам...

Хаця што Паўлік? Ён вунь з апетытам з'еў наліснікі са смятанай, малачком запіў — больш яго нічога не турбуе. Вера пасадзіла браціка ў ложка з высокімі біламі, паклала любімыя Паўлікавы цацкі і асцярожна выслізнула за дзверы.

У прыходжай на нейкі момант спынілася ля кушэткі, на якой спаў бацька, прыслухалася да яго хрыпаватага, з пры-